

WEL EN WEE VAN MEESTERSPIONNEN TIJDENS WO II

Max Hastings (journalist, historicus en auteur van vele boeken) beschikt over een encyclopedische kennis wat de Tweede Wereldoorlog betreft. Tot in de kleinste details vertelt hij niet alleen over de geheime strijd van de geallieerden en asmogendheden, waarbij spionage, contraspionage, codering en decodering een belangrijke rol spelen, maar ook over tal van oorlogshandelingen die ermee verband houden. De eerste geheime activiteiten van betekenis signaleert hij in Tsjecho-Slowakije in maart 1937. De chef van de inlichtingendienst aldaar, kolonel Frantisek Moravec, ontvangt een brief met de vermelding van een troepenconcentratie van het Duitse leger. Voor hem is het het sein om op sluwe wijze met steekpenningen en chantage in Duitsland een geoliede organisatie met informanten op te richten. Met zijn landgenoten verricht hij vervolgens baanbrekend werk in de ontwikkeling en vervolmaking van nieuwe technologieën als microfotografie, ultraviolette straling, geheimschrift en ultramoderne radio's. Uiteraard zitten op dat moment ook de inlichtingendiensten van de grote landen niet langer stil, al hechten zij meer waarde aan *humint* (human intelligence: het verzamelen van inlichtingen door middel van persoonlijke contacten) dan aan *sigint* (signals intelligence: informatie vergaard door onderschept berichtenverkeer). Vandaar dat de meeste landen in eerste instantie nog niet direct aan codeermachines en codebrekers denken, laat staan ermee werken. Ook de Britten komen in Europa met het decoderen traag op gang. Pas in de zo-

mer van 1939, als zij van Poolse collega's een replica van de Duitse Enigma-codeermachine cadeau krijgen, vindt er een omslag plaats. Maar op dat moment lopen ze nog achter de feiten aan, want de Duitsers zijn inmiddels overgestapt op een sterk verbeterde versie. Bovendien kunnen de Britten met het verouderd product moeilijk overweg. Slimheid om er adequaat mee om te gaan ontbreekt en *sigint* nemen zij in tegenstelling tot *humint* niet altijd serieus. Maar dat laat niet lang op zich wachten, want voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog boeken zij al verbluffende resultaten. Die vinden zij niet op Broadway Buildings, de locatie van MI6 in Londen, maar in Bletchley Park, een landgoed halverwege Oxford en Cambridge. Daar zetelt vanaf 1939 de GC&CS.¹ De top van deze nieuwe Britse inlichtingendienst bestaat uit wiskundigen, taalwetenschappers en andere briljante academici – in de ogen van militairen een stelletje ongeregeld met wie zij weinig op hebben. Zij maken echter van hun werk hun hobby en slagen er spoedig in gecodeerde berichten te onthullen. Door Ultra, zoals de ontcijferde communicatie heet (de Duitsers hebben tijdens de oorlog van het onderscheppen en ontcijferen geen enkele notie, eigenlijk willen ze niet geloven dat hun systeem kan worden gekraakt!) lokaliseren de Engelsen nu onder meer vijandelijke oorlogsschepen en U-boten. De Royal Navy en de Royal Air Force klaren vervolgens met voltreffers de klus. Volgens de schrijver kun je stellen dat de geallieerden in het voorjaar van 1944 dankzij Ultra de gehele

Atlantische Oceaan beheersen en dat er geen Duitse schip meer vaart, waardoor de invasie in Normandië op 6 juni ('D-day') mede mogelijk wordt. De Amerikanen hebben voorlopig op codeer- en decodeergebied een flinke achterstand. Uiteraard bestaat in het rijkste land ter wereld de FBI, maar deze houdt zich voornamelijk bezig met de drooglegging, de jacht op gangsters en andere binnenlandse aangelegenheden. Dat verandert snel als de Japanners op 7 december 1941 een verrassingsaanval uitvoeren ►

¹ Government Code and Cipher School.

DE GEHEIME OORLOG. SPIONNEN, CODES EN VERZET. 1939-1945, Max Hastings (Hollands Diep, Amsterdam 2015), 656 blz., € 29,99

op Pearl Harbor. Tegen wil en dank raakt Amerika nu ook in de mondiale oorlog betrokken. En bij een oorlog hoort eveneens een geheime dienst met het vizier gericht op de vijand. Het Amerikaanse pendant voor Bletchley Park wordt Arlington Hall met daarbij in Melbourne en op Hawaï observatoren voor het volgen van vijandelijke signalen, in het bijzonder van de Japanners. Het eerste eclatante cryptografeersucces volgt een half jaar later met de zeeslag bij Midway. Door berichten te ontsleutelen en de Japanners tactisch te slim af te zijn, weten de Amerikanen bij het atol vier vijandelijke vliegdekschepen tot zinken te brengen. Het blijkt een belangrijk keerpunt te zijn in de oorlog in de Grote Oceaan. Ook breken zij de Japanse koopvaardijcode, waardoor het vijandelijke transport over zee ernstig stagneert met grote logistieke problemen als gevolg. De enorme investeringen van de Amerikanen in de Signal Intelligence Service (SIS) pakken na het veelbelovende begin echter niet altijd voorspoedig uit. Een belangrijke oorzaak is de kinsinne tussen de luchtmacht en de marine. Zij gunnen elkaar het licht niet in de ogen, wat de beoefening en uitvoering traineert. En ook spionnen (vaak landgenoten met communistische sympathieën, die zich nog meer in hun overtuiging gesterkt voelen nu Rusland zich na 1942 bondgenoot van Amerika mag noemen) komen soms gemakkelijk aan relevante gegevens. En aangezien loslippigheid tot het Amerikaanse DNA behoort, hoeven zij soms enkel de krant open te slaan voor het overbrieven van *tricky* informatie. Eveneens is het niet rooskleurig gesteld met het decoderen. Deze discipline komt

nauwelijks tot ontwikkeling, want de Amerikanen slagen er onvoldoende in capabele mensen te recrutereren, die ook nog eens de Japanse taal beheersen. En wat de Duitsers betreft: ook al heeft de Abwehr zijn organisatie veel eerder dan de Engelsen op orde, het lukt de dienst niet om even bekwaam te worden in het bedenken en ontcijferen van codes als de overzeese vijand, terwijl er toch ongeveer evenveel mensen, zo'n dertigduizend, in de afliuistersector werken. Dat neemt niet weg dat de codebrekers van Hitler in de eerste helft van de oorlog zich voor een aantal belangrijke successen op de borst kunnen slaan. Tot juni 1942 bijvoorbeeld weet Rommel in Noord-Afrika evenveel over het Britse Achtste Leger als de Britten over het Deutsches Afrika-korps. Van die kennis maakt hij in het begin alleen slimmer gebruik dan zijn geallieerde opponent. Ook worden de U-bootbevelhebbers aanvankelijk voorzien van een continue stroom inlichtingen over de operaties van Britse konvooien, waardoor ze soms vrij spel met hun torpedo's lijken te hebben. Succesvol zijn de Duitsers tevens in het oprollen van verzetsgroepen op het Europese continent. Het Englandspiel, waarbij een reeks Nederlandse geheime agenten na hun dropping worden opgepakt, is een treffend voorbeeld. Duitse spionnen in Engeland zijn er echter vrijwel niet. Zij die een poging wagen om er te infiltreren, zijn in de meeste gevallen onvoldoende op hun missie voorbereid en worden voor het bereiken van de Engelse kust vaak al gearresteerd. Zetten ze wel vaste voet aan de grond, dan verraden zij zich stante pede door het steenkolenengels dat ze spreken. Ook gebeurt het meer dan eens

dat een gedumpte spion met een flinke som al of niet vals geld met de noorderzon vertrekt en niets meer van zich laten horen. In Rusland spaart het totalitaire bewind voor de geheime diensten NKVD en GRU eveneens kosten noch moeite. Maar navenante resultaten levert de besteding niet op. Het lijkt vaak eerder weggegooid geld. Behalve dat zij zich primair met zuiveringen onder de eigen bevolking bezighouden, is het grote probleem in de Sovjet-Unie dat Stalin alleen dat wil horen wat hij graag wil horen. Zo moet hij van tevoren hebben geweten van Operatie Barbarossa, maar heeft hij de waarschuwing van zijn spionnen en codeerders in de wind geslagen, zoals ook Hitler in nazi-Duitsland veel raadgevingen naast zich neer heeft gelegd. Vaak durven de mensen in Stalins directe omgeving hem niet te vertellen, wat er in werkelijkheid in Rusland en de omringende wereld gebeurt en liegen zij om eigen bestwil. Rapportage van slecht nieuws betekent in de meeste gevallen immers executie of verbanning naar Siberië, want mensenlevens, of het nu soldaten of spionnen zijn, tellen voor de opperste leider niet. Ook de gevreesde baas van de geheime dienst, Beria, en zijn plaatsvervanger Merkoelov moeten er ten langen leste, zij het na de oorlog, aan geloven. Ik zal niet ontkennen dat het lezen van *De geheime oorlog* met ruim 650 bladzijden een hele kluit is. Maar gelukkig houdt het leesplezier je van begin tot einde bij de les om maar eens een onderwijsterm te gebruiken. De uiteenzettingen en analyses van de wereldwijde geheime oorlog zijn in heldere taal geschreven en worden geardeerd met prachtige verhalen over het breken van codes,

infiltraties, het wel en wee van meesterspionnen (maar soms ook klunzen en sukkels!), verraad en wat al niet meer, verhalen die mij zeer geschikt lijken om de geschiedenisles nog levendiger en spannender te maken. Een paar wil ik noemen: **1** Het Venlo-incident dat op 9 november 1939 plaatsvond vlak bij de Duitse grens, waarbij twee Britse agenten van MI6 naar Duitsland worden ontvoerd. **2** Het verhaal over de belangrijkste Russische spion in Japan, Richard Sorge, die tot de hoogste Japanse regeringskringen doordringt. **3** De Britse agent Ronald Seth (alias Blunderhead, oftewel de Britse kneus), die ook voor de Duitsers werkt, beide diensten op het verkeerde been zet, tal van hachelijke avonturen overleeft en na de oorlog door de Britse

inlichtingendienst zowaar met 'begrip en mededogen' wordt behandeld. **4** Cicero, de schuilnaam van een bediende van de Britse ambassadeur in Turkije, die elke middag wanneer zijn hoogste baas deuntjes van Beethoven op de piano aan het pingelen is een etage hoger geheime documenten fotografeert om ze door te verkopen aan de Duitsers. **5** Agent Max die moet infiltreren bij de Duitsers en op bevel van Stalin wordt verraden. **6** De Raid op Bruneval in de nacht van 27 februari 1942, een Britse militaire actie met als doel onderdelen van de Duitse radar ('Würzburg') in het genoemde plaatsje aan de Franse kust naar Engeland over te brengen. **7** De geniale wiskundige en misschien wel belangrijkste man van Bletchley Park, Alan Turing, die tijdens zijn leven

nooit het eerbetoon krijgt dat hij verdient, zoals de meeste van zijn collega's wel. Na de oorlog wordt hij opgepakt wegens homoseksuele handelingen. Om gevangenisstraf te ontlopen, ondergaat hij chemische castratie. Niet lang daarna pleegt hij zelfmoord. Pas in 2013 wordt hij postuum volledig gerehabiliteerd. Zijn leven is inmiddels verfilmd in *The Imitation Game*.

Voor docenten die kennis willen nemen van alle (nou ja, bijna alle) facetten van de Tweede Wereldoorlog (en dat zullen er ongetwijfeld veel zijn!) is *De geheime oorlog* van Max Hastings een absolute aanrader. Als extra bonus ontvangen zij bij het lezen bovendien lesmateriaal om van te smullen!

Gert Moleman

• VGN KLEIO •

De functie is vrijwillig, u ontvangt wel boekenbonnen voor uw bijdrage. Bent u iemand met deze vaardigheden en lijkt het u leuk om deel uit te maken van de Kleio-redactie? Schrijf dan een mail aan redactie@vgnkleio.nl t.a.v. Ben Vriesema.

KLEIO ZOEKT OP KORTE TERMIJN EEN WEBREDACTEUR.

(PRIMAIRE) TAKEN:

- Plaatsen en eventueel bewerken van aanvullend lesmateriaal en informatie bij Kleio op de VGNKleio-website.
- Plaatsen en eventueel nabewerken van advertenties op de website.
- Bijhouden van het online Kleio-archief.
- Verwerken van aanvragen voor losse artikelen uit Kleio (een pdf-versie van het artikel versturen).
- Technisch beheer van het VGN-examenforum tijdens de examenperiode.
- Oplossen van kleine technische problemen op de website.
- Meedenken over de doorontwikkeling van de VGNKleio-website.

WE ZOEKEN IEMAND MET:

- ervaring met Wordpress en met Wordpress plugins;
- basiskennis html;
- ervaring met DTP-programma's zoals Photoshop en Acrobat Professional (liefst ook iemand die die programma's zelf heeft);
- ervaring in schrijven voor het web;
- ervaring met forumbeheer.